

A Z-generáció megítélése a magyarországi rejtett gazdaságról 2022-ben 1. rész

Összefoglalás: A rejtett gazdaságba beletartozik minden olyan nem regisztrált tevékenység, ami hozzájárul a GDP előállításához, olyan jövedelem, amit a hatósági nyilvántartásokban nem regisztráltak, törvénybe ütközik, valamint azon tevékenységek is, amik kikerülnek az állami szabályozást vagy adóelkerülés céljából rejtve maradnak az állam elől. A rejtett gazdaság mérését és becslését leginkább a rejtett mivoltuk nehezíti meg és az, hogy nem áll rendelkezésre kellő mennyiségű információ. A szakemberek különböző becsléseket végezhetnek nyilvános adatbázisokból vett adatok segítségével, aggregátumokat felhasználva, valamint a vállalati szektor vagy az adott terület lakosságának megkérdezéséből. Kutatásunk 2022. őszén, online kérdőív segítségével vizsgálta, hogy a Z-generáció tagjai miként vélekednek a rejtett gazdaságról, valamint felmérte, hogy a mennyire vannak tisztában a Magyarországon bevezetett gazdaságfehérítő intézkedésekkel.

Kulcsszavak: Informális gazdaság; gazdaságfehérítés; fekete foglalkoztatás; adóelkerülés; korrupció; homo sapiens digitális.

Abstract: The hidden economy includes all unregistered activities that contribute to the production of GDP, income that is not registered in the official records, which is in violation of the law, as well as activities that evade state regulation or remain hidden from the state for the purpose of tax evasion. The most difficult thing to measure and estimate the hidden economy is their hidden nature and the fact that there is not enough information available. Experts can make different estimates with the help of data taken from public databases, using aggregates, as well as from surveys of the population, of the company sector or of the given area. In the autumn of 2022, our research, using an online questionnaire, examined how the members of Generation Z think about the hidden economy, as well as assessed how aware they are of the economic whitening measures introduced in Hungary.

* Dunaiújvárosi Egyetem,
Társadalomtudományi Intézet,
gazdálkodási és menedzsment
BA-hallgató

Email: cseni20170911@gmail.com

** Dunaiújvárosi Egyetem,
Társadalomtudományi Intézet,
egyetemi tanársegéd

Email: kovacsasz@uniduna.hu

[1] A kutatás forrása Oláh Csenge: *„A rejtett gazdaság fehéritése Magyarországon”* című szakdolgozata, amely Kovács Szilvia szakmai vezetésével készült a Dunaújvárosi Egyetemen 2022. tavaszi/őszi félévében. A jelen tanulmány szerkesztését, a forrásanyag átírását, fejlesztését Kovács Szilvia végezte 2023. márciusában.

Keywords: Informal economy; economic whitening; black employment; tax evasion; corruption; homo sapiens digitalis.

Bevezetés

A tanulmány, a gazdaság árnyoldalát, a rejtett gazdaság problematikáját és a hozzá kapcsolódó szakpolitikai megoldásokat, a gazdaságfehéritő intézkedéseket kívánja bemutatni – a Z-generáció szemszögén keresztül. Egy 2022. őszi zajlott, online kérdőíves felmérésben vizsgáltuk a rejtett gazdaság megítélését, valamint, hogy a fiatalok mennyire vannak tisztában a gazdaságfehéritő intézkedésekkel Magyarországon. A kutatás két hipotézise a következő:

H1: A rejtett gazdaság tevékenységeit teljes mértékben elítélik a Z-generáció tagjai.

H2: A digitális tudás birtokában lévő Z-generáció tagja ismerik a gazdaságfehéritő intézkedéseket.

Ezen állítások értékelése érdekében a tanulmány első részében a rejtett gazdaság jellemzőit, azon belül fogalmi kereteit, illetve mérési lehetőségeit tekintjük át. Ezt, a gazdaság fehéritésével kapcsolatos szakpolitikai intézkedések, ezen belül a digitalizáció adta lehetőségek számbavétele követi. Bemutatjuk a Z-generáció jellemzőit, majd az empirikus kutatás kiértékelése, illetve a kutatás összegzése zárja a munkát. [1]

A rejtett gazdaság jelentése és mérése

FOGALMI ÁTTEKINTÉS

A rejtett gazdaság elnevezésére nincs állandósított, egységes álláspont, így a rejtett gazdaság fogalma nem tekinthető homogénnek. A különböző esettanulmányok, cikkek, szakirodalmak tanulmányozása alapján azt mondhatjuk, hogy a rejtett gazdaság elnevezésének nem csak számos szinonimája létezik, de a különböző kifejezések tartalmilag is árnyalják. Magyarországon a leggyakrabban felbukkanó megnevezések a

következők: fekete-, szürke-, rejtett-, árnyék-, nem megfigyelt-, informális gazdaság. Ezen megnevezések angol nyelvű megfelelői: black-, grey-, hidden-, shadow-, non-observed-, informal economy. [2] A legelterjedtebb és legáltalánosabbnak mondható megnevezések: *a rejtett gazdaság, a szürkegazdaság, az árnyékgazdaság és/vagy a feketegazdaság.*

Ahhoz, hogy a rejtett gazdaság fogalomtárát megértsük és tisztában legyünk a jelentésével, ismernünk kell a formális és informális gazdaság fogalmát, a rejtett gazdaság szinonimáinak jelentését, valamint különböző tartalommal bíró értelmezéseit is.

a. Az **informális gazdaság** fogalmát 1972-ben vezette be az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) Nemzetközi Munkaügyi Szervezete (NMSZ). Az informális gazdaságot másképpen árnyékgazdaságnak vagy szürkegazdaságnak is nevezik. Olyan gazdasági tevékenységekből tevődik össze, amelyet az állam nem adóztat, nem tud szabályozni és nem gyakorol ellenőrzést felette. Ez teljesen ellentétes a **formális gazdasággal**, ami annyit jelent, hogy adóztatható, szabályozható és beilleszthető a bruttó nemzeti termék (Gross National Product, GNP) kiszámításába. Az informális gazdaság részét képezi a pénzért végzett „fusi” munka, minden egyes számla nélküli munka, a házi barkácsolás, a különböző barterügyletek és végül, az ellenszolgáltatás nélküli munka is idetartozhat.

b. A **feketegazdaság** engedély nélkül, az adózási kötelezettségek teljesítését teljesen vagy részben kijátszó, illegális, azaz törvénytelen tevékenységre utaló gazdasági vagy üzleti tevékenység. Megkülönböztetünk enyhébb és súlyosabb feketegazdaságot. Enyhébb formája már a számlaadás hiányát is jelentheti, vagyis hogy az adott ország adóhatósága számára láthatatlanná válik az adott pénzösszeg. A bevallás hiánya pedig fekete jövedelmet hoz létre, amiből az következik, hogy a piacon jelenlévő többi versenytárshoz képest árban alacsonyabb, viszont jövedelmezőségben eredményesebb bevételt generál. Egyik leginkább érzékelhető hatása magában a költségvetésben jelenik meg, nem csak a bevételi oldalon, de kisebb részben a kiadási oldalon is. Súlyosabb formának tekinthető az, amikor a feketegazdaság korrupcióval is társul. A feketegazdasághoz sorolható tevékenységek skálája igen széles, efféle tevékenységek közé sorolható például a lopott áruval való kereskedelem, a kábítószerkereskedelem, az emberkereskedelem, a pénzmosás

[2] Fenyvesi Éva–Vágány Juditt Bernadett (2020): A rejtett gazdaság néhány területének szisztematikus szakirodalmi áttekintése. *Közgazdasági Szemle*. 67., (5.). Pp. 516–517. <http://epa.niif.hu/00000/00017/00281/pdfEPA00017_kozgazdasagi_szemle_2020_05_512-532.pdf>

[3] HOLD Alapfor-galmazó Zrt.: *Fekete-és szürkegazdaság*. <<https://hold.hu/lexikon/feketegazdasag-es-szurkegazdasag/>>

[4] Ibid.

[5] Földalatti tevékenység: bizonyos jogi normák elkerülése, a jövedelem-, az adó-, a járulékok kifizetésének hiánya, a minimálbér meg nem adása, biztonsági vagy egészségügyi szabványok be nem tartása.

és a prostitúció is. Illegális tevékenységnek minősül az, amit az adott ország (törvénye) tilt és szankcionál. Minden olyan bevételt, ami a feketekereskedelemben létrejön az adásvétel során, azt feketepénznek nevezzük. [3]

c. A gazdaság működésének velejárója a **szürkegazdaság** tevékenységeinek a létezése. A legális és illegális területek közé tehető, mivel azóta van jelen a szürkegazdaság, amióta megkülönböztetünk legális és illegális tevékenységeket. A feketén végzett tevékenységgel ellentétben a szürkén végzett tevékenység nem ütközik törvénybe, nem tiltott, viszont a megszerzett jövedelem után a bevallás kötelezettsége vagy elmarad, vagy hamisan kerül feljegyzésre. [4]

d. A **nem megfigyelt gazdaság** olyan gazdasági tevékenységre utal, ami nem kerül be a gazdasági teljesítmény mérőszámába, a bruttó hazai termék (Gross Domestic Product, GDP) számításba. Hamis vagy hiányos statisztikai képet mutat és nincs jelen a statisztikai felmérésekben, valamint az adminisztratív nyilvántartásokban. Ennek következménye, hogy jelentős mértékben torzítja a rendelkezésre álló statisztikákat, így nem feltétlen kaphatunk pontos képet a gazdaság működéséről, aktuális helyzetéről. A nem megfigyelt gazdaságot a közvetlenül nem mérhető gazdasági aktivitás összességének is nevezik, amely a legtöbb esetben az adócsaló vagy adóelkerülő tevékenységet érinti. Nem megfigyelt gazdasági tevékenységnek minősülnek az informális gazdasági, a földalatti tevékenységek, [5] továbbá az illegális tevékenységek is.

A tanulmányban elsődlegesen és általános fogalomként a *rejtett gazdaság* megnevezést alkalmazzuk. A tágabb meghatározás szerint azok a gazdasági tevékenységek tartoznak ide, amiket a hatóságok nem regisztrálnak, illetve valamilyen módon kikerülnek az állami szabályozást, vagy rejtve maradnak az állam elől adóelkerülés céljából. Ebben a megfogalmazásba beletartoznak az illegális tevékenységek is. A szűkebb meghatározásba tartozik például az adóelkerülés, az egyes munkaerő-piaci szabályozások be nem tartása (a minimálbér, a munkaórák száma, a munkavédelmi előírások), valamint az egyéb adminisztrációs előírások kikerülése.

A fenti ismertetés után megállapítható, hogy a rejtett gazdaságba beletartozik minden olyan nem regisztrált tevékenység, ami hozzájárul a bruttó hazai össztermék előállításához, olyan jövedelem, amit a hatósági nyilvántartásokban nem regisztráltak, törvénybe ütközik, valamint ide tartoznak az olyan tevékenységek is,

amik kikerülnek az állami szabályozást vagy az adóelkerülés céljából rejtve maradnak az állam elől. A feketegazdaságot a közbeszédben leggyakrabban a be nem jelentett munka és az illegális tevékenységek összeségeként határozzák meg. A be nem jelentett munkavégzésnek nincs hivatalos definíciója, de az Európai Unió meghatározása szerint a be nem jelentett munkavégzés: „bármely olyan fizetett tevékenység, amely természetét tekintve törvényes, azonban nincs bejelentve a hatóságoknál, figyelembe véve a tagállamok szabályozó rendszerében meglévő különbségeket.” [6]

Nem lehet éles határvonalat húzni a rejtett-, informális-, vagy a feketegazdaság között, mert ez egy rendkívül összetett jelenség. Szinte a világ összes országában fellelhető a rejtett gazdaság, azonban ország és ország között vannak lényegi eltérések, különbségek. Több tényező befolyásolhatja a rejtett gazdaság létét, ezek lehetnek például az adott ország fejlettségének színvonala, az adórendszere, az adókultúrája, a jogrendszere, az intézményrendszere stb. A jelenség kialakulásának számos oka lehet és ezek az okok szintén eltérhetnek az országok között, így különbséget kell tennünk általános okok és adott társadalmi vagy gazdasági rendszerben kialakult okok között.

A rejtett gazdaságnak nem csak negatív, de pozitív tevékenységei is vannak. Ilyen például az, hogy már a GDP összértékébe beleszámítják, vagy ilyen a láthatatlan munka [7] is, mint például az összes háztartási munka, tulajdonképpen maga a háztartásbeliség.

[6] ec.europa.eu: *Be nem jelentett munkavégzés, tematikus tájékoztató.*
<https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_undeclared-work_hu.pdf>

[7] Láthatatlan munka: a társadalom tagjai által a háztartásban végzett fizetés nélküli munka vagy a közösség javára végzett önkéntes tevékenység.

MÉRÉSI MÓDSZEREK ÉS BECSLÉSI LEHETŐSÉGEK

A rejtett gazdaság számos különböző tevékenységet foglal magában. Nem található olyan közös ismérv, ami minden nem megfigyelt tevékenységre jellemző lenne. A rejtett tevékenységeket, a rejtett jövedelmet vagy a rejtett foglalkoztatást eleve nehéz feltárni a rejtett mivoltuk és sokoldalúságuk miatt. Ezen tevékenységeket vizsgálni, egymással összehasonlítani térben és időben nem egyszerű feladat, függvényeszerű kapcsolattal sem jellemezhető és nincs egy konkrét mutatószám sem, ami megkönnyítené helyzetünket a mérést illetően. Amiként Murai Bálint és Ritzlné Kazimir Ildikó statisztikusok fogalmaznak: „A gazdaságban bekövetkező változások hatására a nem megfigyelt gazdaság struktúrája átalakulhat, változhatnak a gazdasági szereplők és azok magatartásformái és a különböző szektorok súlya, vagyis az aggregátumok

[8] Murai Bálint–Ritzlné Kazimir Ildikó (2011): A nem megfigyelt gazdaság mérésének lehetőségei. *KSH Statisztikai Szemle.* 89., (5.). <https://www.ksh.hu/statszemle_archive/all/2011/2011_05/2011_05_501.pdf>

[9] Murai Bálint–Ritzlné Kazimir Ildikó (2011): A nem megfigyelt gazdaság mérésének lehetőségei. *KSH Statisztikai Szemle.* 89., (5.), Pp. 501–522. <https://www.ksh.hu/statszemle_archive/all/2011/2011_05/2011_05_501.pdf>

[10] Ibid.

becslése azonos paraméterek használatával hosszú távon jelentős bizonytalanságot eredményezhet.” [8] A rejtett gazdaság mérése és becslése a mai napig egy vitatható téma, amit leginkább az nehezít meg, hogy nem áll rendelkezésre kellő mennyiségű információ.

Léteznek azonban olyan becslési módszerek, amelyek a becslések egy részét indirekt módszerre építve végzik el. Ez annyit jelent, hogy nem a rejtett tevékenységet mérik, hanem a megfelelő tulajdonságokkal rendelkező, a rejtett tevékenységet okozó, vagy azzal párhuzamosan alakuló indikátorok segítségével képesek a szakemberek megbecsülni a rejtett gazdaság szintjét. Az indirekt módszeren kívül léteznek direkt módszerek is, amik az idő és a terület érzékenysége miatt szintén bizonytalanak mondhatóak. Direkt módszerek lehetnek például a survey-vizsgálatok, azaz egy kérdőíves felmérésen alapuló vizsgálat. Általános módszernek tekinthető, a közvetlen és közvetett mérési eljárás. Közvetlen mérési módszerrel a rejtett gazdaság egyes folyamatait vizsgálhatjuk, közvetett eljárással pedig a rejtett gazdaság működésének hatásait. A két módszer segítségével a rejtett gazdaság méretére tudunk következtetni, azonban ez a következtetés sem fogja tudni teljes pontossággal lefedni a valóságot.

Különböző becsléseket végezhetünk nyilvános adatbázisokból vett adatok segítségével, aggregátumokat felhasználva, valamint a vállalati szektor vagy az adott terület lakosságának megkérdezéséből. Érdemes megemlíteni, hogy az Európai Unió és a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) a közvetlen módszerek vizsgálatát helyezi előtérbe, vagyis kérdőíves formában, interjúalapú vagy statisztikai megfigyelések alapján végzi a vizsgálatokat. [9]

A Murai–Ritzlné szerzőpáros [10] összefoglalója alapján, a következő 6 táblázat egy nagy táblázatrendszer alkot, mivel ezek mindegyike becslési módszereket taglal a rejtett gazdaság méretére vonatkozóan, azonban más-más értelemben, más-más környezetben vizsgálódva, más-más változókat felhasználva mérik a rejtett gazdaság nagyságát. Bennük röviden összefoglalásra kerülnek a módszerek és modellek főbb jellemzői, feltételei (ha vannak) és alkalmazhatóságuk. A becslési módszerek hat csoportja: (1) az Aggregátumokat felhasználó becslési módszerek, (2) a Commodity flow method és normák alkalmazása, (3) a Bottom-up-módszer, (4) a MIMIC- és DYMIMIC-modell, (5) a Szimulációs modell, valamint (6) a Költség-haszon-modell.

(1) Az alábbi, **aggregátumokat felhasználó becslési módszerek** csak a rejtett gazdaság dinamikáját képesek megállapítani. A különböző változókat használó becslési módszereket a helyén kell kezelni a nagyon szigorú, előre meghatározott

feltételek miatt. A rejtett tevékenységek szintje egy referenciaérték kiválasztása után számítható ki és ezen becslések pedig feltételeznek egy adott időszakot (általában egy évet), amiben nem volt jelen a rejtett tevékenység. A pénzkeresleten alapuló módszer számos becslés alapja. A megfigyelt gazdaság pénzkeresletét, a regisztrált gazdaság GDP-szintjét és a pénztartás alternatív költségét felhasználva tudják kiszámítani. Ha a feltételek teljesülnek, akkor a mutató kiszámítható a megfigyelt gazdaságról ismert adatok alapján, majd ennek segítségével meghatározható a rejtett GDP. Egy képlet alapján könnyen használható modelltől van szó, ami a pénzpiac egyensúlyára épül. A modell kiinduló összefüggése a mennyiségi pénzelmélet alapegyenlete, amely a pénzkereslet és pénzkínálat egyenlőségét fejezi ki:

$$MV = PY, \text{ ahol az}$$

M = pénzmennyiség, V = pénz forgási sebessége, PY jelenti a tranzakciók értékét, ahol a P az árszínvonal, az Y pedig a GDP reálértéke. A pénzkeresleten alapuló modell kiegészítéseként használható a pénzkereslet ökonometria becslése, a pénzkeresleti függvény.

1. táblázat. Becslési módszerek aggregátumokat felhasználva

Módszer neve:	Készpénzkereslet és a GDP arányának alakulása		
Feltételek:	készpénz tranzakciók	A készpénzkereslet és GDP rögzített arányának változása	
A rejtett tevékenységek GDP-n belüli súlyának változását fejezi ki			
Módszer neve:	Elektromosáram-fogyasztás GDP-re vetített arányának alakulása		
Feltételek:	Áramfogyasztás változása	Az áramfogyasztás GDP szerinti rugalmassága nem tekinthető állandónak	Nem minden rejtett tevékenység végzéséhez kell áramfogyasztás
Idő-és terület-érzékenysége miatt nem feltétlen ad hiteles információt			
Módszer neve:	Kormányzati kiadások szintje		
Feltételek:	Ismerni kell a rejtett jövedelmeket és azok eloszlását A megfigyelt és nem megfigyelt jövedelmeket egyaránt figyelembe kell venni		
Feltételezett eredmény:	A megfigyelt és nem megfigyelt jövedelmi kiadások növekednek, akkor a rejtett gazdaság szintjénél csökkenés következhet be.		

Módszer neve:	A háztartások tartós fogyasztási javak iránti keresletének alakulása		
Feltételek:	Együtt mozog a rejtett tevékenységek alakulásával	Függ az adott ország sajátosságaitól	
Módszer neve:	Pénzkeresleten alapuló módszer		
Feltétel:	Pénz forgási sebessége állandó	Megfigyelt és nem megfigyelt gazdaságban azonos a pénz forgási sebessége	A pénz felhasználása szerint felosztható: 1. rejtett pénzkereslet és 2. megfigyelt pénzkereslet

Forrás: Murai–Ritzlné (2011) alapján Oláh (2022: 8–9) szerkesztése.

- (2) A **commodity flow method és normák alkalmazásának** eljárása nem aggregátumok szintjén tárja fel a rejtett gazdaság tevékenységével érintett területeket, hanem részletekbe menően, pontosabban ok-okozati összefüggéseket vizsgálva jut el az eredményekhez. Nemzetgazdasági szinten alkalmazzák. Minden gazdasági szektort, ágazatot és terméket tekintve egyenlő a hazai összes kibocsátás és import összege (összes forrás), a háztartások, a kormányzat és a háztartásokat segítő nonprofit szervezetek végső fogyasztásának, a felhalmozásának és az exportnak az összegével (összes felhasználás), tehát az összes forrás egyenlő az összes felhasználással.

2. táblázat. A commodity flow method és normák alkalmazása

Normák elemzését felhasználó módszertan	Bizonyos tevékenységek erőforrás-igényességét becsüli, általában szakértői becslés alapján, valamint összehasonlítja a ténylegesen rendelkezésre álló megfigyelt gazdasági adatokkal
Norma megnevezése:	Folyó termelőfelhasználás és a bruttó kibocsájtás hányadosa
Feltételek:	
— Nemzetgazdasági szinten a források és felhasználások megegyeznek — A rendelkezésre álló bruttó kibocsájtás és folyó termelőfelhasználás-adat közül az egyik megbízhatónak tekinthető — Homogén termékeket, tökéletesen versenyző piaci környezetben előállító termelők esetén alkalmazható — Figyelembe kell venni a változó piaci feltételeket	
Alkalmazhatósága:	Azonos a technológia
	Állandó a termelés egységköltsége

Forrás: Murai–Ritzlné (2011) alapján Oláh (2022:10) szerkesztése.

(3) **Bottom-up becslési (alulról felfelé építkező) módszerek** általában különböző megkérdezésen alapuló felmérést vagy szakértői becsléseket alkalmaznak. A megkérdezésen alapuló felmérések arra alkalmasak, hogy egy bizonyos (pozitív vagy negatív) képet alkossanak az érintettek attitűdjéről. A diszkrepanciaelemzés legegyszerűbb fajtája, annak érdekében, hogy a rejtett gazdaság méretére vonatkozóan a GDP termelési és kiadási oldalát összehasonlítsa. Azonban a kapott érték csak akkor lenne 100%-ban pontos, ha a két oldalról számított GDP esetén nem kellene hibával vagy eltéréssel számolni. A termelési oldalról számításba vett szereplőknek egyik fontos érdeke, hogy aktivitásukat eltitkolják, ezáltal sem kaphatunk pontos képet a rejtett gazdaság méretére vonatkozóan.

[11] Münnich Ákos –Hidegkuti István (2012): Strukturális egyenletek modelljei: Oksági viszonyok és komplex elméletek vizsgálata pichológiai kutatásokban. *Alkalmazott Pszichológia*. 2012., (1.), P. 88. <http://ap.elte.hu/wp-content/uploads/2013/07/AP_2012_1_Munnich-Hidegkuti.pdf>

3. táblázat. Bottom-up becslési módszer

Direkt módszer esetén: Diszkrepanciaelemzés			
• Legegyszerűbb fajta: A rejtett gazdaság méretére vonatkozó vizsgálat: a GDP termelési és kiadási oldalának összehasonlítása.			
• Munkainput módszer (Labour Input Method) Vállalati munkaerő-felmérés és a háztartási megkérdezésből eredő munkaráfordítás összehasonlítását jelenti			
Megkérdezésen alapuló módszer			
Befolyással bírható tényezők:	Kérdező személye	Kérdésfeltevés módja	A feltett kérdés mennyire érthető a laikusok számára
Egyéb módszerek:			
• Lakossági felmérések alapján Becsült SZJA vagy ÁFA és az adóhatósághoz ténylegesen befolyt adók összehasonlítása			
• KSH munkaerő-felmérésének és a NEAK (Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő), valamint a Magyar Államkincstár Nyugdíjfolyósító Igazgatóság adatállománya alapján számítható bejelentett foglalkoztatás különbsége			

Forrás: Murai–Ritzlné (2011) alapján Oláh (2022: 11) szerkesztése.

(4) **MIMIC (Multiple Indicators Multiple Causes=többszörös indikátor és többszörös oki) modell** vagy más néven CFA (Confirmatory Factor Analysis=ellenőrző faktoranalízis), amely alkalmas az elméletileg feltételezett factorszerkezet ellenőrzésére. [11] A **DYMIMIC (Dynamic Multiple Indicators and Multiple Causes=dinamikus többszörös indikátor és többszörös oki) modell** a MIMIC modell dinamikus formája. A modellek az indirekt módszerek közé tartoznak. Először a rejtett tevékenység szintjét becsülik az okok feltárásával, majd pedig a következményeket becsülik a rejtett tevékenység látens változóival. A szakértők szerint a két összefüggés összevonásával a különböző okok és következmények közötti strukturális kapcsolat elemezhető. A modell elemzéséhez exogén-változók beve-

zetésére volt szükség, amelyek közé sorolhatók a rejtett gazdaságban való részvételt eredményező faktorok. Ezen exogén-változók kiválasztását a szakértők nem minden esetben támasztják alá magyarázattal. „A látens változó becslése nem stabil, vagyis az érintett országok körének és az idősor hosszának kis mértékű változására is érzékenyen reagál”. [12]

4. táblázat. MIMIC- és DYMIMIC-modell

Módszer jellemzője:	A rejtett gazdasági aktivitás kiváltó okai között és a rejtett tevékenység hatását tartalmazó indikátorok között teremtenek kapcsolatot				
MIMIC modell:					
Exogén változók bevezetése szükséges					
Exogén változók:	Általános adórátá/ határadórátá	Szabályozás mértéke	Inflációs ráta	Férfi munkaerő állománya	Készpénz/ pénzkinálat

Forrás: Murai–Ritzlné (2011) alapján Oláh (2022: 12) szerkesztése.

- (5) A **szimulációs modell** az indirekt módszerek közé tartozik és képes a gazdaság-politikai eszközök hatását előre jelezni. Az ágensalapú modellezéssel a résztvevők egyedi döntésének hatása elemezhető. Ugyanakkor a modell hibája is ugyanebben rejlik, mivel a résztvevők cselekvési szabályait, magatartásukat a szimuláció során kódolják be a rendszerbe. „A magyar gazdaság működésére felállított szimulációs modell eredményei szerint a kormányzat szolgáltatásainak javulása csökkenti a rejtett tevékenységeket.” [13]

[12] Murai Bálint–Ritzlné Kazimir Ildikó (2011): A nem megfigyelt gazdaság mérésének lehetőségei. *KSH Statisztikai Szemle*. 89., (5.). <https://www.ksh.hu/statszemle_archive/all/2011/2011_05/2011_05_501.pdf>

[13] Murai Bálint–Ritzlné Kazimir Ildikó (2011): A nem megfigyelt gazdaság mérésének lehetőségei. *KSH Statisztikai Szemle*. 89., (5.). <https://www.ksh.hu/statszemle_archive/all/2011/2011_05/2011_05_501.pdf>

[14] Határhaszon (MU): Megmutatja, hogyan változik egy fogyasztó teljes haszna egy adott jószágból, ha egy egységgel növeli a fogyasztását.
Határköltség (MC): Megmutatja, hogy hogyan változik az összköltség, ha a termelést egy egységgel növeljük.

5. táblázat. Szimulációs modell

Mesterségesen létrehozunk egy virtuális valóságot, ami jól megfeleltethető az „igazi” valóságnak. Matematikai algoritmusokkal imitálják a lehetséges történéseket és ezekből a számítások kimeneteléből vonják le a következtetéseket a valóságra nézve.	
Ágens alapú modellezés:	Létrehozunk egy számítógépes programot, amiben egy szimulált társadalom működik és a szereplőinek egyedi preferenciái vannak (programozás útján). Létezhet a programban akár egy tanulási folyamat, különböző intézmények, korlátozott információ, társadalmi kapcsolatok stb.
Alkalmazhatósága:	Olyan területen, ahol az adatgyűjtés nem lehetséges
	Olyan területen, ahol az adatgyűjtés nagyon körülményes és/vagy költségigényes lenne

Forrás: Murai–Ritzlné (2011) alapján Oláh (2022:13) szerkesztése.

(6) A **költség–haszon elemzés** közgazdasági szempontból egy közjószág biztosításának társadalmi költségeit és hasznát hasonlítja össze. Az elemzés feltérképezi, hogy egy tevékenység végrehajtása meddig a szintig éri meg az adott egyénnek. Az elemzést a legtöbb esetben fejlesztési projektekhez, illetve kormányzati szabályozáshoz kapcsolódó döntések támogatására használják, azonban vizsgálják a rejtett tevékenységek szempontjából is.

6. táblázat. Költség–haszon elemzés

Módszer:	Egy adott tevékenység végrehajtása addig a szintig éri meg, ameddig az abból származó határhaszon nagyobb, mint a végrehajtásának a határköltsége. ^[14]
Rejtett gazdaság szempontja szerint vizsgálható:	
Az adóalanynak meddig érdemes a rejtett tevékenységet folytatnia (mekkora árbevétel szintig)	Adóellenőrzések gyakoriságának és a várható büntetések nagyságának hatása a rejtett tevékenységekre
A pénzben kifejezhető határhasznot veti össze a tevékenység folytatásának határköltségével, ami az esetlegesen bekövetkező szankció várható értékéből származtatható	A határhaszon egyik része a várható büntetési tétel, amely bizonyos valószínűséggel a jövőben keletkezik, így nehezen számszerűsíthető a jelenben

Forrás: Murai–Ritzlné (2011) alapján Oláh (2022: 14) szerkesztése.

Az eddig bemutatott becslési módszerek és modellek mellett érdemes pár szót ejteni a rejtett tevékenységhez vezető motivációs tényezőkről. Murai-Ritzlné tanulmánya [15] a becslési és mérési lehetőségek közé sorolja a motivációt, mint az egyén belső, ösztönző erejét, amit a külső indítékok és a belső indítékok egyaránt befolyásolhatnak. A rejtett tevékenységek motivációs tényezői csoportosíthatóak, három csoportot különböztethetünk meg az alábbiak szerint:

- I. csoportba sorolhatók a gazdasági szereplők működésének intézményi feltételei: adórendszer, társadalombiztosítási rendszer, korrupció, bürokrácia kiterjedtsége, jogrendszer, közjavak elérhetősége és szintje.
A korábban már elvégzett vizsgálatok eredményei alapján elmondható, hogy az intézményrendszer bonyolultságának növekedése és a korrupció terjedése növeli a rejtett gazdaság teljesítményét.
- II. csoportba sorolhatók a gazdasági tényezők: egy főre jutó GDP növekedési üteme, adók szintje, járulékok szintje, minimálbér nagysága, munkanélküliségi ráta mértéke és a munkanélküliség szerkezete.
A rejtett gazdaság aránya bizonyos ágazatokban kimagasló lehet, ennek hátterében állhat az alkalmi munkavégzés, a nehéz ellenőrizhetőség, valamint a képzetlen munkaerő foglalkoztatásának nagysága.
- III. csoportba sorolhatók a társadalmi tényezők: népesség etnikai összetétele, népesség korösszetétele, képzettség szintje és a kapcsolati tőke.

A rejtett gazdaság mértéke, jellemzői és kezelése Magyarországon

„A rejtett gazdaság becslésére leggyakrabban lakossági vagy vállalati adatfelvételekre és adminisztratív adatok másodelemzésére támaszkodó közvetlen módszereket, vagy a rejtett tevékenységekkel korreláló adatokra támaszkodó közvetett módszereket alkalmaznak. Magyarország rejtett gazdaságának (a foglalkoztatást érintő és más formáit is felölelő) egészére vonatkozó 1997 és 2002 közötti becslések a GDP 20–25%-ára teszik annak mértékét, a frissebb számítások általában csökkenő tendenciára utalnak.” – állítják Elek Péter és szerzőtársai. [16, 17]

[15] Murai Bálint–Ritzlné Kázmír Ildikó (2011): A nem megfigyelt gazdaság mérésének lehetőségei. *KSH Statisztikai Szemle*. 89., (5.). Pp. 501–522. <https://www.ksh.hu/statszemle_archive/all/2011/2011_05/2011_05_501.pdf>

[16] Elek Péter et al. A bérekhez kapcsolódó adóeltitkolás Magyarországon. Budapest: ELTE Empirikus Tanulmányok Intézete, 2009. április. Pp. 5–6. <http://adko.hu/01_files/adotanulmanyok/2009/beradok-eltitk.pdf>

[17] Az azonos időszakban mért GDP-arányos becslések eltérést mutatnak, mivel a különböző szerzők különböző becslési módszereket alkalmaztak a rejtett gazdaság méretére vonatkozóan. Például: az 1997-es évre vonatkozóan Eilat és Zinnes (2000) 34% GDP arányos becslést mutatott, az áramfogyasztáson alapuló módszerrel; OECD (2004) 15,4%-ot diszkrepancia módszerrel, 30%-ot a GDP jövedelmi és kiadási oldala közötti eltérés alapján; Lackó (2000) 25,5%-ot diszkrepancia módszerrel, elméleti és tényleges tb-járadékbevételek szerint. (Elet et al., 2009: 6)

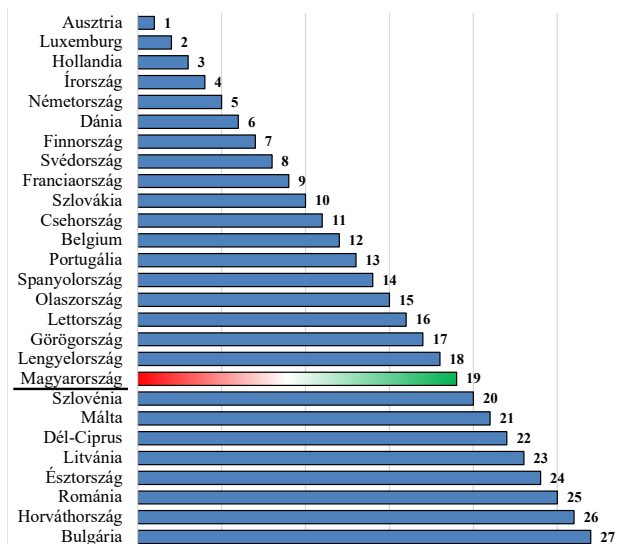
[18] Medina, Leandro–Schneider, Friedrich (2018): *Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years?*, 2018. január 24. <<https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/01/25/Shadow-Economies-Around-the-World-What-Did-We-Learn-Over-the-Last-20-Years-45583>>

A rejtett gazdasággal szorosan összefügg a rejtett foglalkoztatás, aminek két csoportját különböztetjük meg. Az egyik a *fekefe foglalkoztatás*, a másik pedig a szürke foglalkoztatás. Ebben az esetben a két fogalom nagyon eltér egymástól. Fekete foglalkoztatásnak azt tekintjük, amikor a munkavállalónak nincs jogszerű munkaviszonya és a teljes fizetését feketén (akár készpénzben) kapja meg. A fekefe foglalkoztatástól részben eltérően, a szürke foglalkoztatás azt jelenti, hogy a munkaadó jogszerűen foglalkoztatja a munkavállalót, de a fizetésének egy részét feketén kapja meg (akár szintén készpénzben).

A rejtett gazdaság léte alacsonyabb azokban az országokban, ahol nincsenek kritikus szociális problémák, ahol a társadalmi-politikai rend stabil, ahol a törvények betarthatóak és ahol az adóterhek tűrhetőek a vállalkozásokra és a munkavállalókra nézve. A másik oldalról megközelítve: nagyobb a rejtett gazdaság léte, ahol az adóterhek magasabbak az optimálisnál, nincs megfelelő szabályzás vagy szankcionálás (ameddig megéri a rejtett gazdaságban való tevékenykedés és még magasabb jövedelemre tesz szert, mint a lebukást követő büntetés értéke), ahol az életszínvonal alacsonyabb és ahol nagyon szembetűnő a társadalmi-, politikai egyenlőtlenség.

A következő ábra szemlélteti az EU-n belüli tagországok rangsorát a rejtett gazdaság méretére vonatkozóan [18]:

1. ábra. EU tagországainak rangsora a rejtett gazdaság mérete alapján

Forrás: Medina-Schneider (2018) alapján Oláh szerkesztése.

ADÓELKERÜLÉS VAGY ADÓCSALÁS?

A rejtett gazdaság fogalma egyre több tényezővel bővült az elmúlt évtizedekben. Az 1980-as években elsősorban a magánszemélyek nem regisztrált pénzszerzési tevékenységét jelentette, az 1990-es évekre pedig tovább tágult a fogalom, miszerint már a vállalkozások adóeltitkolásának magatartását is beleértették.

Hazai viszonylatban a rejtett gazdaságban való részvétel fő mozgatórugói közé tartozik az életszínvonal minősége, a társadalmi egyenlőtlenség, a foglalkoztatás minősége, a még mindig jelen lévő készpénzforgalom, a vállalati bevételek eltitkolásának motivációja és a társadalom szubjektív megítélése. A vállalati bevételek eltitkolása hazánkban magas arányt mutat, amelynek okai a nem megfelelő szabályozás, a nem megfelelő szankcionálás, valamint a nem megfelelő ellenőrzés.

Az adóelkerülés és az adócsalás szó hallatán sokan úgy gondolják, hogy az egyik a másikat átfedi, pedig a két fogalom között jogilag nagy eltérés van. A mai magyar jogrendszer nem ismeri az adócsalás fogalmát,

[19] *Smartshore.wordpress.com*: Adócsalás, adóelkerülés – mi a különbség? 2015. március 21. <<https://smartshore.wordpress.com/2015/03/21/adocsalas-adovelkerules-mi-a-kulonbseg/>>

[20] Salamon Ildikó (Szerk.) (2021): Elemzés. A digitális eszközök adózásban történő alkalmazása. *Állami Számvevőszék*. 2021. P. 19. <https://www.aszhirportal.hu/storage/files/files/elemzesek/2021/digitalis_adozas_20210202.pdf?download=true>

ugyanis a Büntető Törvénykönyvben költségvetési csalásként van bejegyezve: A 396.§ (1) szerint: „Aki a költségvetésbe történő befizetési kötelezettség vagy költségvetésből származó pénzeszközök vonatkozásában mást tévedésbe ejt, tévedésben tart, valótlan tartalmú nyilatkozatot tesz, vagy a valós tény elhallgatja, a költségvetésbe történő befizetési kötelezettséggel kapcsolatos kedvezményt jogtalanul vesz igénybe, vagy a költségvetésből származó pénzeszközöket a jóváhagyott céltól eltérően használ fel, és ezzel egy vagy több költségvetésnek vagyoni hátrányt okoz, büntetett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

Az adóelkerülés ezzel szemben az adórendszer legális, de nem megfelelő módon történő kihasználását jelenti saját előny szerzése céljából, az adófizetési kötelezettség csökkentése vagy elkerülése érdekében. Az adó elkerülésének egyik célja, hogy minimalizálja az adóterheket és a szabályokban rejlő kiskapukat felhasználva gazdasági előnyt szerezzen. Az adóelkerülés vagy másnéven adóoptimalizálás, a szabályok betartása mellett a lehető legkisebb adó megfizetését jelenti. [19]

Az államháztartás bevételeinek jelentős része a befizetett adókból és az adó jellegű bevételekből származik. A költségvetési bevételek biztosítása és az adórendszer hatékonyságának növelése érdekében az államnak alapvető érdeke, hogy az adóból származó bevételekhez minél egyszerűbben és a legnagyobb mértékben jusson hozzá úgy, hogy azzal visszaszorítsa a fekete gazdaságot és előtérbe helyezze a gazdaság kifehérítését. Az adóbevételek tekintetében a legjelentősebb bevételi forrás az Általános Forgalmi Adó (ÁFA). Az ÁFA egy fogyasztási típusú adó, ami a fogyasztókat érinti, mint adóteher, és mint bevétel pedig a költségvetést. Az ÁFA tekinthető a legigazságosabb adónemnek, mivel az állampolgárok a fogyasztás arányában járulnak hozzá a közteherviseléséhez és a fenntarthatósághoz, tehát a nagyobb jövedelem nagyobb fogyasztást eredményez, ez pedig nagyobb ÁFA bevételt generál. A 2007. évi CXXVII. törvény, az ÁFA törvény tartalmazza a fizetés szabályait hazánkban. Az adóelkerülést csökkentő intézkedések elsősorban az eltitkolt bevételek megszüntetésére, a szürke- és a feketefoglalkoztatás csökkentésére irányultak. [20]

KORRUPCIÓ JELENLÉTE

A feketegazdaság súlyosabb formája, ha az korrupcióval társul. A korrupció olyan törvénybe vagy közerkölcsbe ütköző cselekedet, amely során valaki pénzért vagy más juttatásért vagy juttatásra való kilátásért cserébe jogosulatlan előnyhöz juttat másokat. Attól függően, hogy milyen pozícióban van az előnyhöz juttató, beszélhetünk például politikai, közigazgatási, orvosi, rendőri, katonai vagy gazdasági korrupcióról. Konkrét, pontos definíciója a korrupciónak nem létezik. [21] Ebben a fejezetben a politikai korrupcióra fogunk kitérni. [22]

Nemzetközi szinten kiemelkedik az ENSZ és a TI fogalomhasználata, amely szerint a korrupció a rábízott hatalommal való visszaélés egyéni haszonszerzés céljából. A TI szerint egyik esetben a jogszabályok a korrupciót lehetővé teszik, míg másik esetben a korrupció jogszabályellenes. A jogszabály(ok)on alapuló kötelezettségek megszegése és ezáltal korrupst helyzet előidézése az első fogalomnak a meghatározásába tartozik bele. Az az eset, amikor nincs jogszabályi alap, mégis a konkrét cselekmény általános erkölcsi megítélés alapján a korrupció körébe sorolható, a fenti meghatározás alapján a második kategóriának felel meg. A TI értelmezésében továbbá a politikai korrupció általános fogalmába beletartozik a közszeaktor szereplőinek (politikuskok, köztisztviselők stb.) olyan magatartása, amelynek eredményeképpen helytelenül és jogtalanul vagyoni előnyhöz lehet jutni. [23]

Összeségében elmondhatjuk, hogy a korrupció a közhatalommal/közbizalommal/ráruházott pozícióval való visszaélés egyéni haszonszerzés érdekében, amire a törvény a büntetés kiszabását rendeli.

A korrupció elleni fellépés és megelőzés a Kormány feladatai közé sorolható, azonban a Transparency International (TI) Korrupciós Indexe alapján Magyarország egyre lejjebb csúszik a korrupciós ranglistáján. A korrupció mérésére különböző módszereket alkalmaznak (becslések, kockázatok, érzékelés), amelyekkel viszonylag tiszta képet kaphatunk az ország korrupciós helyzetéről. Továbbiakban TI szervezetének mérési módszerét taglaljuk. A TI Korrupciós Érzékelési Indexe (CPI) alapvetően a szakértők és üzletemberek érzékelésén alapul, valamint az érzékelt korrupciós fertőzöttség alapján rangsorolja az országokat. Ezeket a jelentéseket Magyarország készen kapja. A CPI egy olyan összetett mutató, amelyet 12 nemzetközi intézmény számos

[21] Magyarország Büntető Törvénykönyvének XXVII. fejezetének 290. §- 300/A. §-ig taglalja a korrupciós bűncselekményeket és az utánuk kiszabható szankcióikat.

[22] Báger Gusztáv (Szerk.) (2016): *Korrupció*. Budapest, Akadémiai. <<https://mersz.hu/bager-korrupcio/>>

[23] korrupciomegelozes.kormany.hu: A korrupció jelenségéről. <<https://korrupciomegelozes.kormany.hu/a-korrupcio-jelensegerol>>

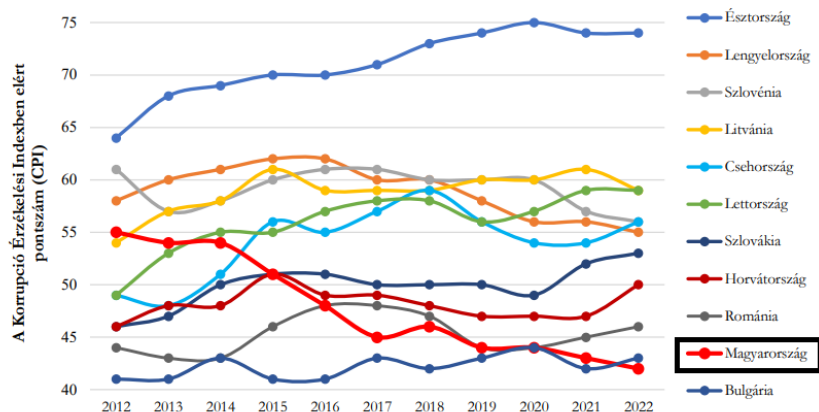
[24] Ligeti Miklós–Martin József Péter (2022): Tovább romlott a magyarországi korrupció megítélése. *Transparency International Magyarország Alapítvány*. 2022. január 25. <https://transparency.hu/wp-content/uploads/2022/01/TI_Magyarország_CPI-2021_jelentes.pdf>

[25] Transparency International Magyarország: Magyarország a legkorruptabb európai uniós tag-állam. *A Korrupció Érzékelési Index eredményei és a korrupciós helyzet 2022-ben*. <https://transparency.hu/wp-content/uploads/2023/01/TI_Hu_CPI_2022_jelentes_final.pdf>

háttér kutatására alapozva határoznak meg arról, hogy mekkora egy ország korrupciós fertőzöttsége. A jelentés egy egyedi mérőrendszert alkalmaz, miszerint 0–100-ig terjedő skálán mutatja, hogy a közsférában milyen mértékben érzékelik a korrupció jelenlétét. Az index az állami szektorban tapasztalható korrupcióra fókuszál, és úgy definiálja a korrupciót, mint a közhivatallal személyes haszonszerzés céljából való visszaélést. A TI 2017-től a CPI jelentésében 180 országot vizsgált, pontozásuk után pedig rangsorba állította őket, ahol a 0 jelentette azt, hogy az adott országban a korrupciót magas mértékben érzékelték, tehát erősen korrupt ország; és a 100 jelentette azt, hogy az adott országban a korrupciót egyáltalán nem érzékelték, tehát egyáltalán nem korrupt ország. [24]

Az aktuális jelentés által a legtisztább országok a korrupciós kitettség szempontjából a skandináv országok (Dánia, Finnország, Svédország, Norvégia stb.). A rangsor végén a legkorruptabb országok közé tartozik, például Dél-Szudán, Szíria, Észak-Korea, Afganisztán. A világ különböző részein egészen mások az elvárások a korrupcióval szembeni rezisztenciával kapcsolatban, ezért érdemes inkább hasonló intézményrendszerű és hasonló kultúrájú országokkal összevetni sajátunkat, például az európai országokkal párhuzamot vonni. A következő ábrán látható a közép- és kelet-európai országok CPI pontszámainak változása, 2012 és 2022 között:

2. ábra. Közép- és Kelet-Európa országainak CPI pontszámai, 2012–2022.

Forrás: TI (2023: 12) [25].

Jól látható, hogy az ország korrupció elleni teljesítményének a megítélése az elmúlt évtizedben folyamatosan romlott. Magyarország 2022-ben 42 pontot szerzett és ezzel a 180 országot vizsgáló felmérés 77. helyén végzett. Világviszonylatban Magyarország egy közepesen korrump országnak tekinthető, azonban az Európai Unióban változatlanul a leginkább korrumpnak érzékelt tagállamok közé tartozunk. Magyarország 2017–2022 közötti korrupció érzékelhetőségének a pontszámát és a rangsorban elfoglalt helyét az alábbiakban láthatjuk:

7. táblázat. Magyarország CPI pontszámai és helyezései 2017–2022 között

2017	2018	2019	2020	2021	2022
pontszám: 45	pontszám: 46	pontszám: 44	pontszám: 44	pontszám: 43	pontszám: 42
helyezés: 66.	helyezés: 64.	helyezés: 70.	helyezés: 69.	helyezés: 73.	helyezés: 77.

Forrás: TI (2023: 11) [26] alapján Oláh (2022: 31) és Kovács szerkesztése.

Adódik a kérdés, hogy a korrupció megelőzhető-e? A válasz, igen. Ennek egyik eszköze az integritás, aminek célja a korrupciómegelőzés és a közigazgatás eredményes működése. „Az integritás a közigazgatásban olyan működési módot jelent, amely lehetővé teszi, hogy a közigazgatás és a közigazgatási szervezet a ráruházott hatalmat és erőforrásokat a hivatalosan elfogadott és igazolt közérdek megvalósítására eredményesen használja.” [27]

Európai Unió eljárás keretében az Országgyűlés 2022. november 4-én megalapította az Integritás Hatóságot. [28] A Hatóság felelős az Európai Unió költségvetését érintő bármely szabálytalanság vagy csalás kivizsgálásáért a pénzgazdálkodásával kapcsolatban. Korrupciót, illetve összeférhetetlenséget megelőz, felderít, majd orvosol, valamint az EU politikáinak meg nem felelését is kezeli. Ezenkívül a Hatóság gondoskodik arról, hogy az Európai Unió költségvetése védve legyen az olyan kockázatokkal szemben, mint például a pénzügyi csalás. „A Hatóság az európai uniós költségvetési források felhasználásának ellenőrzéséről szóló 2022. évi XXVII. törvény rendelkezései alapján ellátja az abban meghatározott elemző, javaslattevő, vizsgálati és közigazgatási hatósági jogkörben meghatározott, valamint ellenőrzési feladatait, továbbá a részére törvényben előírt egyéb feladatokat.” [29]

(A cikk 2. része a következő lapszámban jelenik meg.)

[26] Ibid.

[27] Lentner Csaba (Szerk.) (2015): Integritás, mint a korrupciómegelőzés eszköze a közigazgatásban. *Polgári Szemle*. Budapest: Polgári Szemle Alapítvány. 11., (4–6.). P. 362. <https://polgariszemle.hu/images/content/pdf/psz_2015._4-6.szam.pdf>

[28] Integritás Hatóság: autonóm államigazgatási szervként működő, fejezetet irányító szervi jogosultságokkal bíró központi költségvetési szerv.

[29] Európai Támogatásokat Auditáló Főigazgatóság: Integritás Hatóság. <<https://eutaf.kormany.hu/integritas-hatosag>>